

INSPIRATORZY I TWÓRCY *ENCYKLOPEDII KATOLICKIEJ*

Edward Gigilewicz

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Plany wydania *Encyklopedii Katolickiej*, ukazującej aktualną problematykę religijno-społeczną, formułowano w środowiskach kościelnych już niemal od samego początku funkcjonowania Kościoła w nowej rzeczywistości politycznej, jaka została narzucona Polsce po II wojnie światowej. Bezpośrednim impulsem do powołania Komisji Wydawniczej *Encyklopedii Katolickiej* w ramach Towarzystwa Naukowego KUL stała się uchwała Konferencji Episkopatu Polski z 15 IV 1948 roku, zlecająca Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu przygotowanie i wydanie nowej encyklopedii o charakterze katolickim. W inicjatywę tworzenia tego dzieła bezpośrednio zaangażował się ówczesny biskup lubelski, a późniejszy prymas Polski kard. Stefan Wyszyński. Ogólne założenia dzieła omawiano na zjazdach redaktorów przeprowadzonych 20 II 1949 roku w Warszawie oraz 29-30 IX 1955 roku w Lublinie, a także licznych posiedzeniach Komisji Wydawniczej, działającej kolejno pod przewodnictwem: ks. prof. Antoniego Słomkowskiego, ks. prof. Józefa Pastuszki oraz ks. prof. Eugeniusza Dąbrowskiego. Mimo zaangażowania do realizacji przedsięwzięcia wielu wybitnych specjalistów z całej Polski, głównie w charakterze redaktorów działów, Komisji Wydawniczej nie udało się wydać choćby jednego tomu dzieła, a wszelkie prace pozostały jedynie w sferze koncepcyjnej. Dopiero powołanie w 1969 roku Redakcji Naczelnej w składzie: prof. Mieczysław Krapiec (przewodniczący), prof. Ludomir Bieńkowski, ks. prof. Wincenty Granat oraz ks. dr Romuald Łukaszyk (sekretarz naukowy), a następnie 27 I 1970 roku Międzywydziałowego Zakładu Leksykograficznego (od 2009 roku Instytut Leksykografii) jako jednostki naukowo-badawczej w strukturach KUL, pozwoliło na podjęcie bardziej zorganizowanych prac redakcyjnych i wydanie w 1973 roku pierwszego tomu. Mimo licznych zmian kadrowych zasady wypracowane przez ten zespół były wiernie realizowane do zakończenia edycji całego dzieła, co nastąpiło z wydaniem 20. tomu w 2014 roku.

Słowa kluczowe: *Encyklopedia Katolicka*; Międzywydziałowy Zakład Leksykograficzny KUL; Instytut Leksykografii KUL; Towarzystwo Naukowe KUL; leksykografia; encyklopedystyka; ks. prof. Antoni Słomkowski; ks. prof. Józefa Pastuszka; ks. prof. Eugeniusz Dąbrowski; ks. doc. Romuald Łukaszyk.

W 2014 roku ukazał się ostatni, 20. tom *Encyklopedii Katolickiej*, zamykający zasadniczą edycję tego dzieła (możliwe jest wydanie w przyszłości suplementów). W ostatnich latach było ono tworzone w Instytucie Leksykografii KUL. Pierwszy tom ukazał się w 1973 roku, jednak historia prac nad tą encyklopedią jest znacznie dłuższa i rozpoczęła się niebawem po zakończeniu II wojny światowej, gdy nauka katolicka musiała zmierzyć się z nową, nieprzyjazną katolicyzmowi, rzeczywistością polityczno-społeczną. Prace koncepcyjne nad tym dziełem rozpoczęto z inicjatywy Konferencji Episkopatu Polski, która na zebraniu plenarnym w Krakowie, 15 IV 1948 roku przyjęła uchwałę zlecającą Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu przygotowanie i wydanie nowej encyklopedii o charakterze katolickim. Wolę biskupów władzom Uczelni przekazał pismem z 2 VII 1948 roku ówczesny ordynariusz lubelski i z urzędu Wielki Kanclerz KUL bp Stefan Wyszyński¹. W piśmie tym polecił, by wzorem dla tej encyklopedii były wydawnictwa zachodnie, zauważył jednak, że musi ona wykazać „umiejętność wiązania teologii z kulturą rodzimą”, co uznał za „jeden ze sprawdzianów naszych dziejów narodowych”. Jasno wyznaczył też zasadniczy cel tego przedsięwzięcia związany z docelowym kręgiem jej odbiorców, co ujął w stwierdzeniu:

zbędną jest rzeczą dodawać słowa zachęty. Któż nie widzi, jak pilną sprawę mamy podjąć i przepracować? Wszak od półwieku Polska nie wydała oryginalnej encyklopedii katolickiej. Całe zastępy duchowieństwa i świeckich katolików nie posiadają w swej bibliotece encyklopedii. A przecież w czasie wojny straciliśmy swoje prywatne zbiory biblioteczne, bez możliwości ich odnowienia. Dla wielu katolików oczekiwana encyklopedia służyć będzie za całą bibliotekę. W braku polskich wydawnictw musimy odwoływać się do obcych, co jest dostępne dla nielicznych ludzi².

Przyszły Prymas Polski wyraził też nadzieję, że KUL dysponuje wszystkimi możliwymi środkami (wymienił: biblioteki, pracownie naukowe, kontakty z nauką katolicką w świecie, grono uczonych), by dzieło to zrealizować.

Potrzebę wydania nowej encyklopedii o charakterze katolickim omawiano wówczas na wielu forach, między innymi taki postulat zgłoszono na Zjeździe Polskiego Towarzystwa Teologicznego, który odbył się w Krakowie w dniach 6-8 IV 1948 roku. Bezpośrednio po tym wydarzeniu próby opracowania koncepcji takiego dzieła podjęto w środowisku związanym z istniejącym jeszcze wówczas Wydziałem Teologicznym UJ.

¹ Archiwum Instytutu Leksykografii KUL (dalej cyt. ArIL), sygn. KW 15, dok. z 2 VII 1948 r., s. 1-3.

² ArIL, sygn. KW 15, dok. z 2 VII 1948 r., s. 2.

Pierwotna koncepcja *Encyklopedii Katolickiej* określona przez Komisję Wydawniczą *Encyklopedii Katolickiej*, powołaną przez Zarząd Towarzystwa Naukowego KUL, któremu Senat Uczelni powierzył realizację zadania zleconego przez Episkopat, zakładała, iż będzie to około 10-tomowe dzieło encyklopedyczne, które „będzie informować jasno i treściwie, ale w sposób naukowy z uwzględnieniem najnowszych wyników badań nad danym problemem”. Tak określona koncepcja została wyartykułowana w piśmie Prezesa TN KUL do Rektora KUL z 22 XII 1948 roku, przy czym obie te funkcje sprawował wówczas ks. prof. Antoni Słomkowski³. Oprócz niego jako przewodniczącego, skład pierwszej Komisji Wydawniczej *Encyklopedii Katolickiej* tworzyli: prof. Czesław Strzeszewski (zastępca przewodniczącego), prof. Ignacy Czuma, prof. Leon Halban, prof. Henryk Dembiński, ks. prof. Piotr Kałwa, ks. prof. Józef Pastuszka oraz ks. prof. Mieczysław Żywczyński⁴. Wszyscy członkowie tego gremium byli wówczas czynnymi profesorami KUL, a Dembiński, Kałwa i Pastuszka sprawowali nawet funkcje dziekanów na swoich wydziałach. Można więc stwierdzić, że Komisję tworzyli wybitni naukowcy o uznanym dorobku naukowym i autorytecie w lubelskim środowisku akademickim.

Na swoim drugim posiedzeniu Komisja przyjęła podział *Encyklopedii* na 27 działów⁵, zakreślając w ten sposób obszar zainteresowań badawczych, a na trzecim zajęła się wyznaczeniem kierowników (redaktorów) tych działów, przy czym postanowiono zaprosić do współpracy w tym charakterze także badaczy z innych ośrodków naukowych w kraju⁶. Dzięki tym pracom zostało utworzone, przynajmniej w sensie postulatywnym, grono redaktorów, którzy mieli odegrać wiodącą rolę w zakresie konstrukcji listy haseł, wyznaczenia zakresu przedmiotowego poszczególnych artykułów encyklopedycznych, ich struktur wewnętrznych oraz obsady autorskiej. Wykaz ten przedstawiał się następująco:

1. Nauki Biblijne. Stary Testament – ks. Aleksy Klawek
2. Nauki Biblijne. Nowy Testament – ks. Seweryn Kowalski
3. Apologetyka – ks. Wincenty Kwiatkowski
4. Historia religii – ks. Stanisław Bulanda

³ ArIL. sygn. KW 15, dok. z 22 XII 1948 r.

⁴ ArIL. sygn. KW 1, *Protokół nr 1 z posiedzenia Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej TN KUL z dnia 5 XI 1948 r.*

⁵ ArIL. sygn. KW 1, *Protokół nr 2 z posiedzenia Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej TN KUL z dnia 20 XI 1948 r.*, s. 1-2.

⁶ ArIL. sygn. KW 1, *Protokół nr 3 z posiedzenia Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej TN KUL z dnia 5 XII 1948 r.*

5. Archeologia historyczna – ks. Antoni Kwieciński
6. Teologia dogmatyczna – ks. Antoni Słomkowski
7. Katechetyka i pedagogika – ks. Marian Finke
8. Historia Kościoła – ks. Mieczysław Żywczyński
9. Muzyka kościelna – ks. Hieronim Feicht
10. Prawo kościelne – ks. Piotr Kałwa i prof. Leon Halban
11. Sztuka kościelna – ks. Tadeusz Kruszyński
12. Geografia i statystyka kościelna – ks. Teofil Długosz
13. Zakony – o. Romuald Gustaw
14. Historia kultury – prof. Andrzej Wojtkowski
15. Liturgika – o. Jan Wierusz-Kowalski
16. Misjologia – vacat
17. Teologia moralna – ks. Zygmunt Kozubski
18. Mistyka i ascetyka – vacat
19. Teologia porównawcza – ks. Antoni Pawłowski
20. Teologia pastoralna i homiletyka – ks. Antoni Borowski
21. Patrologia – ks. Jan Czuj
22. Filozofia – ks. Józef Pastuszka
23. Religioznawstwo – ks. Stanisław Bulanda
24. Sekciarstwo – ks. Bolesław Radomski
25. Prądy religijne i światopoglądowe – ks. Józef Pastuszka
26. Nauki społeczne – prof. Ignacy Czuma
27. Organizacje katolickie: a) Caritas – ks. bp Karol Pękala
b) inne – ks. Henryk Bross.

Niektóre z tych kandydatur już wcześniej skonsultowano z samymi zainteresowanymi, gdyż, jak ukazuje zachowana dokumentacja, na przykład powierzenie działu „Sztuka kościelna” ks. Tadeuszowi Kruszyńskiemu z Krakowa nastąpiło po odrzuceniu oferty współpracy w tym charakterze przez ks. prof. Zdzisława Obertyńskiego, który swoją odmowę na kierowanie działem sztuki kościelnej powiązał z propozycją rozważenia do tej funkcji właśnie kandydatury ks. Kruszyńskiego, a ponadto – ks. Szczęsnego Dettlofa z Poznania, ks. Antoniego Kwiecińskiego z Warszawy oraz prof. Michała Walickiego z Warszawy⁷.

Nie wszyscy ujęci w wykazie redaktorzy złożoną propozycję przyjęli, na przykład ks. dr Antoni Borowski z Uniwersytetu Warszawskiego odmówił kierowania działem „Teologia pastoralna i homiletyka”, co uzasadniał tym, iż głównym

⁷ ArIL. sygn. KW 15, dok. z 2 I 1949 r.

przedmiotem jego zainteresowań naukowych jest teologia moralna, zaproponował jednak kandydatury innych wykładowców z Warszawy – ks. dra Zygmunta Pilcha i ks. dra Jana Czuja⁸. Podobnie ks. prof. Marian Finke z Poznania, wymawiając się z objęcia proponowanej funkcji zniszczeniem swojego warsztatu naukowego podczas wojny, zaproponował do współpracy w charakterze kierownika działu „Pedagogika” ks. dra Józefa Wojtukiewicza z Wrocławia, który według jego informacji „od lat myślał o katolickiej encyklopedii pedagogicznej”.

Przywołane przykłady ilustrują proces szerokich konsultacji prowadzonych w celu zapewnienia najlepszej obsady działów redakcyjnych. Jednocześnie ukazują, że często kwestie personalne i osobiste zainteresowania badaczy decydowały o wyodrębnieniu konkretnego działu redakcyjnego. W wyniku tych prac nad skompletowaniem redaktorów Komisja Wydawnicza pozyskiwała też stosowne rekomendacje co do przyszłych autorów haseł.

O szerokim zakresie podjętych wówczas prac koncepcyjnych i zintensyfikowanej akcji informacyjnej o powstającej *Encyklopedii* (prowadzonej m.in. na łamach prasy katolickiej) świadczą liczne echa docierające do redaktorów także spoza granic kraju⁹. Szerokie kolportowanie informacji o podjętym przedsięwzięciu sprawiło, że już na początku 1949 roku pojawiły się pisemne pytania od przyszłych czytelników o objętość dzieła, jego cenę i warunki prenumeraty¹⁰.

W grudniu 1948 roku Komisja rozesłała do członków Konferencji Episkopatu Polski wykaz projektowanych działów z prośbą o zaopiniowanie. Biskupi w oddzielnych pismach, kierowanych na ręce przewodniczącego Komisji Wydawniczej, zgłaszali swoje uwagi i postulaty. Na przykład bp Jan Kanty Lorek wskazał na potrzebę ustanowienia „działu Stosunków międzynarodowych Kościoła”¹¹, co następnie zaakceptowała Komisja Wydawnicza, a liczbę działów redakcyjnych zwiększono do 28. Dzięki temu doszło do wstępnego wyznaczenia zakresu przedmiotowego przyszłej *Encyklopedii Katolickiej* i przyjęcia koncepcji organizacyjnej, polegającej na realizowaniu haseł w obrębie poszczególnych działów tematycznych i pod nadzorem wyznaczonego redaktora. Mankamentem tej koncepcji okazał się zupełny brak powiązań merytorycznych między twórczością

⁸ ArIL. sygn. KW 15, dok. z 31 XII 1948 r.

⁹ Na przykład list dra Rudolfa Kalhousa z Trutnowa, który zgłosił swój akces do współpracy z Redakcją w zakresie kreacji haseł dotyczących życia katolickiego na terenie ówczesnej Czechosłowacji – ArIL. sygn. KW 15, dok. z 16 I 1949 r.

¹⁰ List Jana Przepierczyńskiego z Zagórowa – ArIL. sygn. KW 15, dok. z 23 I 1949 r.; list Stanisława Mielnickiego z Krakowa (emerytowany nauczyciel ze Lwowa) – ArIL. sygn. KW 15, dok. z 2 VI 1949; list Mieczysława Pachli z Milejowa k. Lublina (nauczyciel religii) – 25 X 1949 r.

¹¹ ArIL. sygn. KW 15, dok. z 18 XII 1948 r.

encyklopedyczną poszczególnych grup autorskich, tworzących w swoistej izolacji. Na tym etapie nie potrafiąco jeszcze docenić znaczenia merytorycznych powiązań zachodzących między jednostkami hasłowymi, co należy przecież do najistotniejszych cech każdego dzieła o charakterze encyklopedycznym czy słownikowym.

Jedno z ważniejszych dla koncepcji *Encyklopedii* spotkań odbyło się 20 II 1949 roku w pałacu arcybiskupim w Warszawie, gdzie pod przewodnictwem prymasa Stefana Wyszyńskiego, odbył się I Zjazd Redaktorów Działów *Encyklopedii Katolickiej*. Poza członkami Komisji Wydawniczej zaproszenia wysłano także do redaktorów poszczególnych działów. Ostatecznie w obecności prymasa Polski nad koncepcją *Encyklopedii* dyskutowało piętnastu uczonych – księży: Bross, Bulanda, Czuj, Gustaw OFM, Kałwa, Klawek, Kozubski, Kwieciński, Pastuszka, Pawłowski, Słomkowski, Żywczyński oraz profesorowie: Dembiński, Makarczyk, Strzeszewski.

Podczas zebrania podkreślono, że *Encyklopedia* powinna mieć charakter encyklopedii katolickiej, omawiającej zagadnienia i współczesne problemy wiążące się z doktryną katolicką, nie zaś encyklopedii kościelnej wyłącznie¹². Poza pojawiającym się najczęściej w dyskusjach redakcyjnych i korespondencji tytułem *Encyklopedia Katolicka* pojawiają się w tym okresie także tytuły – *Powszechna encyklopedia katolicka* oraz *Encyklopedia katolicka*. *Powszechna*, które zdają się sugerować bardzo szeroki kwestionariusz badawczy realizowanego na tym etapie przedsięwzięcia, znacząco wykraczający poza kwestie kościelne czy nawet religijne. Podczas spotkania w Pałacu Prymasowskim w Warszawie podkreślono też

konieczność pozytywnego ujmowania poszczególnych haseł, w których na pierwszym miejscu winny być wysunięte zasady dogmatyczne i dopiero w dalszej kolejności uzasadnienia apologetyczne, wskazano na potrzebę położenia szczególnego nacisku na sprawy związane ze stosunkami polskimi, wreszcie na konieczność uwzględnienia rozwoju historycznego poszczególnych zagadnień¹³.

Ponadto zebrani uznali, że

wzorem *Encyklopedii Katolickiej* ma być encyklopedia Buchbergera¹⁴, uwzględniająca dwa typy artykułów: krótkie artykuły informacyjne i dłuższe, omawiające zasadnicze zagadnienia (artykuły

¹² Taki charakter miała *Encyklopedia kościelna* pod red. Witolda Nowodworskiego, wydawana w latach 1873-1913.

¹³ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół z posiedzenia w sprawie Encyklopedii Katolickiej odbytego w pałacu arcybiskupim w Warszawie w dniu 20 lutego 1949 r.*, s. 3.

¹⁴ *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. I-X, hrsg. M. Buchberger, Freiburg im Breisgau 1930-1938).

klamrowe). Wskazano dalej na konieczność szerokiego uwzględniania bibliografii w poszczególnych artykułach¹⁵.

Przeprowadzono też reorganizację działów polegającą na połączeniu religioznawstwa z historią religii, ponadto połączono homiletykę z patrologią oraz utworzono dział hagiografii. Zamiast istniejącego w pierwotnym schemacie działu „Bractwa i Stowarzyszenia religijne”, zaproponowano utworzenie działu: „Akcja katolicka i organizacje katolickie” oraz odrębnego poświęconego „Caritasowi”¹⁶.

Podczas Zjazdu zaprezentowano także treści pierwszych tekstów przeznaczonych do powstającej encyklopedii. Hasło *Absolutyzm* przedstawił prof. Dembiński, a hasła *Wolne dochody* oraz *Uwłaszczenie pracy* – prof. Strzeszewski. Uczestnicy spotkania, docenili wprawdzie walor merytoryczny tych tekstów, ale zauważyli, że zupełnie nie mają charakteru encyklopedycznego, a w konsekwencji wskazali na potrzebę bardziej syntetycznego ujmowania poruszonych zagadnień¹⁷.

Na posiedzeniu Komisji Wydawniczej, zwołanym wkrótce po spotkaniu warszawskim, dokonano dalszych zmian w strukturze działów redakcyjnych, polegających na formalnym powierzeniu ks. prof. Stanisławowi Aleksandrowi Ufniańskiemu współredakcji działu „Sekciarstwo”, ks. prof. Zygmuntowi Pilchowi działu „Homiletyka”, a ks. prof. Julianowi Piskorzowi działu „Teologia pastoralna”. W sprawie pomocy przy obsadzie działu „Mistyka i ascetyka” postanowiono zwrócić się do ojców redemptorystów w Krakowie. Ponadto zdecydowano o wyodrębnieniu działu „Szkolnictwo”¹⁸.

Decyzje te zakończyły pierwszy etap, trzeba przyznać – bardzo intensywny, prac nad *Encyklopedią Katolicką*. Przemiany 1949 roku, jakie zaszły w kraju w wielu aspektach życia społeczno-politycznego, musiały znacząco odbić się na planach wydawniczych dotyczących nowej encyklopedii o charakterze katolickim. Ograniczenie funkcjonowania (a w zasadzie likwidacja) niezależnego od władz państwowych ruchu wydawniczego musiało przed tak dobrze zaczęтым przedsięwzięciem postawić pytanie o jego dalsze losy, jakkolwiek sens kontynuowania inicjatywy i celowość dalszych działań wydawniczych. Restrykcje w zakresie dystrybucji papieru, prowadzenia przez instytucje kościelne działalno-

¹⁵ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół z posiedzenia w sprawie Encyklopedii Katolickiej odbytego w pałacu arcybiskupim w Warszawie w dniu 20 lutego 1949 r.*, s. 3.

¹⁶ Tamże, s. 4.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół nr 6 z posiedzenia Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej odbytego dnia 7 III 1949 r.*

ści gospodarczej (w tym wydawniczej), wreszcie wprowadzenie cenzury wydawniczej, czyniły z idei wydania *Encyklopedii Katolickiej* przedsięwzięcie coraz bardziej nierealne.

Bezpośrednio po 1949 roku aktywność Komisji Wydawniczej uległa znaczącemu ograniczeniu. Analizując zachowaną dokumentację archiwalną, można odnieść wrażenie, że działalność ta zesłała do pewnego rodzaju podziemia wydawniczego i raczej ograniczała się do murów Uczelni, która i tak coraz bardziej przyjmowała charakter obłąkanej twierdzy.

Kolejne (udokumentowane) posiedzenie Komisji Wydawniczej odbyło się 1 II 1951 roku w mieszkaniu rektora A. Słomkowskiego. Od tego momentu, decyzją Zarządu Towarzystwa Naukowego KUL, gremium to zostało znacząco poszerzone. Odtąd tworzyli je: rektor ks. prof. Antoni Słomkowski – jako przewodniczący, prorektor prof. Czesław Strzeszewski jako sekretarz generalny, dziekani: ks. prof. Paweł Pałka, ks. prof. Józef Pastuszka i ks. prof. Bolesław Radomski, a także: ks. prof. Marian Rechowicz, prof. Stanisław Styś SJ, ks. prof. Mieczysław Żywczyński, o. dr Romuald Gustaw, prof. Zbigniew Makarczyk, prof. Stefan Świeżawski; funkcję sekretarza komisji objął ks. dr Władysław Krześniak¹⁹. Przebudowę Komisji należy uznać za dość znaczącą, gdyż członkowie jej poprzedniego składu (ks. Pastuszka, ks. Słomkowski, prof. Strzeszewski, ks. Żywczyński) stanowili zaledwie 1/3 członków w nowym, 12-osobowym gremium.

Prace nad *Encyklopedią* prowadzone w 1951 roku skupiły się na komponowaniu listy haseł, a w tym celu obficie korzystano ze starszych encyklopedii. W protokole z omawianego spotkania wymieniono następujące: *Podręczna Encyklopedia Kościelna* (t. I-XLIV, wyd. Z. Chelmiński, Warszawa 1904-1916), *Encyklopedia Kościelna* (t. I-XXXIII, red. M. Nowodworski, A. Zaremba, S. Biskupski, Warszawa-Płock-Włocławek 1873-1913), *Lexikon für Theologie und Kirche* (Bd. I-X, hrsg. M. Buchberger, Freiburg im Breisgau 1930-1938), *Realenzyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche* (vol. I-XXIV, red. J.J. Herzog, Leipzig 1854-1913), *Die Religion in Geschichte und Gegenwart* (Bd. I-V, hrsg. F.M. Schiele i in., Tübingen 1909-1913), *Dictionnaire de théologie catholique* (vol. I-XV, red. A. Vacant i in., Paris 1930-1950), *Dictionnaire apologétique de la foi catholique* (vol. I-IV, red. A. d'Ales, Paris 1909-1924)²⁰. Na podstawie tych encyklopedii sporządzano alfabetyczne listy haseł, które kierowano do kierowników działów w celu ich dalszego opracowania. Postanowiono sukcesywnie uzupełniać obsadę wakujących działów redakcyjnych, powierzając ks. prof. Józefowi Daj-

¹⁹ ArIL, sygn. KW 4, *Protokoły Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej*, s. 1.

²⁰ Tamże, s. 2.

czakowi opiekę nad działem „Pedagogika”. W związku z uwięzieniem prof. I. Czumy prowadzenie działu „Nauki społeczne” przejął prof. Cz. Strzeszewski. Ustanowiono także kolejne nowe działy, ujmujące problematykę z zakresu nowych, prężnie rozwijających się dziedzin wiedzy; były to: „Etnografia i etnologia” (redaktor – ks. prof. B. Radomski), „Historia teologii” (redaktor – ks. prof. M. Rechowicz), „Językoznawstwo” (redaktor – prof. S. Styś SJ).

W tym czasie podjęto także bardziej kompleksowe prace w zakresie haseł geograficznych i osobowych w przedziale literowym A-B, planując przygotowanie ich pełnego wykazu w ciągu kilku najbliższych miesięcy. Zadania tego podjął się ks. W. Krześniak²¹. Komisja Wydawnicza ustaliła też, że *Encyklopedia Katolicka* ma być wydana w 15 tomach, każdy po 1440 stron, przy czym tomy miały ukazywać się w zeszytach po 160 stron zadrukowanych dwukolumnowo. Wyliczono też, że każdy wiersz ma mieć 48 liter. Decyzja o wydawaniu w zeszytach miała być antidotum na przewidywane problemy wydawnicze, a zwłaszcza zarysowujące się coraz wyraźniej w rzeczywistości socjalistycznej braki z przydziałem papieru na cele wydawnicze.

Dla ówczesnych prac koncepcyjnych nad *Encyklopedią Katolicką* największe znaczenie miało wyznaczenie na zebraniu Komisji Wydawniczej 1 II 1951 roku proporcji ilościowych między poszczególnymi rodzajami haseł. Hasła pojęciowe miały stanowić 65% objętości dzieła, geograficzne – 5 %, a biograficzne 30%²². Realizacja tego planu miała uczynić z *Encyklopedii* dzieło o charakterze ściśle naukowym, zawierające obszerne opracowania poszczególnych zagadnień stanowiących przedmiot rozpraw i wykładów akademickich (oczywiście, w zakresie dziedzin nauki wyszczególnionych w wykazie działów redakcyjnych).

Na kolejnym posiedzeniu Komisji Wydawniczej, jakie miało miejsce 25 V 1951 roku, omawiano problemy wynikające z komponowania listy biogramów, polegające na tym, iż zupełnym fiaskiem zakończyła się próba powierzenia tego zadania studentom, którzy nie byli zainteresowani swoim udziałem w tego rodzaju pracach²³. W tym zakresie ciekawą inicjatywę zgłosił ks. prof. M. Rechowicz, który wpadł na pomysł przygotowania listy haseł biograficznych za pomocą ankiety rozsyłanej do poszczególnych kurii biskupich. Dzięki temu zabiegowi miało pozyskać wykazy osób zasłużonych dla poszczególnych diecezji, oczekując, że znajdzie to swoje przełożenie na powstanie listy osób zasłużonych dla Kościoła w Polsce. Pomysł ten realizowano z różną intensywnością do połowy lat 70.

²¹ Tamże, s. 3.

²² Tamże, s. 5.

²³ Tamże, s. 7.

XX wieku, poszerzając go z czasem o ankiety dotyczące członków poszczególnych zakonów i zgromadzeń zakonnych. Jednak efekt tych zabiegów okazał się daleki od oczekiwań, co wynikało z braku jasnych założeń co do kryteriów komponowania listy biograficznej i bardzo różnego zaangażowania poszczególnych ośrodków kościelnych w realizację prośb Komisji Wydawniczej, a następnie Redakcji Naczelnej.

Coraz wyraźniej rysował się w tym okresie problem z przygotowaniem listy haseł pojęciowych, nie dostrzegano jeszcze problemu haseł wieloaspektowych, czyli mających łączyć opracowania z różnych dziedzin, brakowało przy tym kompetentnego korelowania jednostek hasłowych. Próby przedstawiania na posiedzeniach komisji konkretnych tekstów hasłowych kończyły się na ogół decyzją o ich zwróceniu do ponownego opracowania. Brakowało jasnych wytycznych co do formy tekstu encyklopedycznego, a zwłaszcza jego zakresu przedmiotowego, uwzględniającego przy tym treść tekstów tworzonych w innych działach. Przy dość wysokim poziomie merytorycznym wielu tekstów, wciąż nie potrafiono wypracować właściwych metod redakcji leksykograficznej. Nadal skupiano się na obsadzie działów redakcyjnych, których liczba w 1951 roku urosła do 36.

Po usunięciu z urzędu i aresztowaniu rektora KUL, a jednocześnie przewodniczącego Komisji Wydawniczej ks. A. Słomkowskiego (1 IV 1952 roku), prace redakcyjne starano się kontynuować pod kierunkiem nowego rektora ks. prof. Józefa Iwanickiego. Zwołanemu przez niego na 8 V 1952 roku posiedzeniu Komisji Wydawniczej przewodniczył ks. J. Pastuszka, który na mocy decyzji Zarządu TN KUL z 24 IV 1952 roku został powołany na stanowisko Przewodniczącego Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej. Oprócz rektora oraz prorektora ks. prof. Jana Nowickiego, któremu Zarząd TN KUL powierzył funkcję wiceprzewodniczącego Komisji, udział w zebraniu wzięli: ks. Pałka, ks. Rechowicz, ks. Styś, ks. Żywczyński, prof. Strzeszewski i ks. Krześniak jako sekretarz.

Z przedstawionych na tym posiedzeniu danych ilościowych wynika, że do maja 1952 roku Komisja Wydawnicza zdoła przygotować, w zakresie liter A-C 2753 strony gotowych do druku tekstów, w tym 500 stron haseł pojęciowych²⁴. W przyjętym wówczas planie pracy na okres od 1 V do 31 XII 1952 roku podkreślono potrzebę całkowitego przygotowania list pojęciowych z dwunastu działów, których redaktorzy uchylali się dotąd od wypełnienia tego zadania. Dyskutowano także nad zapelnieniem wakatów w poszczególnych działach oraz poszukiwaniem nowych redaktorów, zwłaszcza w sytuacjach, gdy redaktorzy nie odpowiadali na kolejne monity Komisji Wydawniczej. Deklarowano prowadzenie dal-

²⁴ Tamże, s. 14

szych prac nad całościowymi listami haseł biograficznych i geograficznych, wyartykułowano możliwość przygotowania do końca 1952 roku kompletnej (do litery Z) listy haseł²⁵, a nawet podjęto myśl o wydaniu zeszytu próbnego²⁶.

Te ambitne plany musiano jednak zarzucić w związku z restrykcjami, jakie coraz bardziej zaczęły dotyczyć KUL i Kościoła w Polsce, czego najdobitniejszym przejawem było internowanie w 1953 roku jednego z inicjatorów prac nad *Encyklopedią Katolicką* – prymasa S. Wyszyńskiego. W efekcie niesprzyjającego klimatu dla wszelkich prac wydawniczych, lokujących się poza nurtem rządowym, prace nad encyklopedią zostały zupełnie zastopowane na kilka lat.

Kolejne zebranie Komisji Wydawniczej odbyło się dopiero 15 VI 1955 roku. Zostało ono przeprowadzone pod kierunkiem nowego przewodniczącego, którym został ks. prof. Eugeniusz Dąbrowski. W zebraniu uczestniczył rektor KUL ks. prof. J. Iwanicki, prorektor ks. dr Stanisław Płodzień oraz wicerektor ks. dr Adam Śmiechowski²⁷. W charakterze członków komisji odnotowano obecność o. Stysia, ks. Pałki, ks. Radomskiego, o. Gustawa, ks. Rechowicza, ks. Żywczyńskiego i ks. Strąkowskiego. Głównym zadaniem wyznaczonym na tym spotkaniu stało się „nawiązanie kontaktów z redaktorami działów i autorami”²⁸. W celu ponownego zintegrowania środowiska inicjatorów *Encyklopedii Katolickiej* podjęto decyzję o zorganizowaniu w najbliższej przyszłości zjazdu redaktorów. Dokonano też korekt w zakresie wymiaru ilościowego poszczególnych rodzajów haseł, dowartościowując jeszcze bardziej, niż przy poprzedniej delimitacji, hasła rzeczowe, na które przewidziano aż 75% miejsca na szpaltach *Encyklopedii* i określono mianem „haseł pojęciowo-doktrynalnych”. Na pozostałe rodzaje przeznaczono – 20% na hasła biograficzne oraz 5% na geograficzne.

W dniach 29-30 IX 1955 roku, zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią, odbył się II Zjazd Redaktorów *Encyklopedii Katolickiej*. Obrady przeprowadzono w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej KUL przy ulicy Chopina 27 w Lublinie. Zachowała się pełna lista uczestników tego spotkania²⁹:

1. bp dr Piotr Kałwa
2. bp dr Tomasz Wilczyński
3. bp dr Karol Pękala

²⁵ Tamże s. 17.

²⁶ Tamże, s. 18.

²⁷ Od 1 X 1954 r. do 31 XII 1955 r. pełnił funkcję dyrektora administracyjnego KUL.

²⁸ ArIL, sygn. KW 4, *Protokół nr 4 z zebrania Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej, odbytego dnia 15 czerwca 1955 r. w Rektoracie*, s. 18-19.

²⁹ ArIL, sygn. KW 4, *Lista uczestników Zjazdu Redaktorów Encyklopedii Katolickiej*, s. 1-2.

4. ks. dr Józef Iwanicki – rektor KUL
5. ks. dr Stanisław Płodzień – prorektor KUL
6. ks. dr Adam Śmiechowski – wicerektor KUL
7. ks. dr Józef Bania
8. ks. prof. Eugeniusz Dąbrowski – przewodniczący Komisji Wydawniczej
9. ks. prof. Stanisław Łach
10. ks. dr Bolesław Radomski
11. prof. Rajmund Gostkowski
13. ks. prof. Wincenty Granat
14. ks. dr Józef Łapot
15. ks. prof. Mieczysław Żywczyński
16. ks. prof. Gerard Mizgalski
17. prof. Piotr Bohdziewicz
18. ks. prof. Teofil Długosz
19. ks. prof. Tadeusz Glemma
20. prof. Andrzej Wojtkowski
21. ks. prof. Jan Wierusz-Kowalski
22. prof. Michał Jagosz SJ
23. ks. prof. Józef Keller
24. ks. prof. Władysław Krześniak – wiceprzewodniczący Komisji Wydawniczej
26. dr Bogusław Waczyński SJ
26. ks. prof. Eugeniusz Florkowski
27. ks. prof. Józef Pastuszka
28. ks. prof. Bolesław Radomski
29. ks. dr Zygmunt Pilch
30. prof. Czesław Strzeszewski
31. ks. prof. Marian Rechowicz
32. ks. prof. Józef Szuleta
33. o. dr Romuald Gustaw
34. prof. Czesław Zgorzelski
35. prof. Stanisław Styś SJ
36. dr Jan Czekański
37. ks. dr Paweł Pałka
38. ks. prof. Jan Nowicki
39. dr Jerzy Kalinowski
40. prof. Zbigniew Makarczyk
41. prof. Stefan Swieżawski
42. ks. prof. Bolesław Pylak – zastępca sekretarza Komisji Wydawniczej
43. ks. prof. Henryk Strąkowski – sekretarz Komisji Wydawniczej.

W gronie tym znajdowali się przedstawiciele władz uczelni (poz. 1-8) członkowie Komisji Wydawniczej (poz. 8, 24, 42-43), redaktorzy działów (poz. 9-41). Spośród osób zaproszonych zabrakło jedynie pięciu redaktorów działów, którzy nadesłali pisemne usprawiedliwienia swojej nieobecności (prof. Jan Czekanowski, ks. prof. Teofil Długosz, ks. prof. Tadeusz Glemma, bp Karol Pękala oraz ks. prof. Zygmunt Pilch)³⁰.

Na Zjeździe starano się podsumować dotychczasowe prace nad realizacją zamierzonego przedsięwzięcia, dopracować koncepcję merytoryczną dzieła oraz podjąć stosowne działania organizacyjne służące realizacji celu. Pierwszego dnia obrad zostały wygłoszone trzy referaty; drugi dzień miał charakter panelu dyskusyjnego.

Ks. E. Dąbrowski w wystąpieniu pt. *Preliminaria do wydania Encyklopedii Katolickiej w Polsce* wyszczególnił trzy podstawowe obszary wiedzy, będące przedmiotem zainteresowania twórców *Encyklopedii*: 1° wszystkie zagadnienia religijne w najszerszym tego słowa znaczeniu (obejmujące także filozofię religii, historię religii); 2° wszystkie zagadnienia nauki kościelnej; 3° całość potrzeb życia. Tak zarysowana wizja miała doprowadzić do powstania encyklopedii o charakterze powszechnym, na wzór wielokrotnie wznawianej niemieckiej encyklopedii powszechnej *Der Grosse Herder*. W zakresie spraw religijnych za najważniejszy wzór do naśladowania ówczesny przewodniczący Komisji Wydawniczej uznał włoską encyklopedię katolicką, której edycja dobiegła wówczas końca³¹.

Ks. J. Pastuszka w referacie *Zadania i funkcje Redaktora działu* zwrócił uwagę na potrzebę przedstawiania w hasłach aktualnych wyników badań naukowych z zachowaniem metodologii naukowej. Co najważniejsze, jasno określił obowiązki redaktorów działów, wskazując, że należy do nich: ostateczna aprobatą listy haseł z danego działu, wyznaczenie objętości poszczególnych opracowań, „zmontowanie zespołu autorskiego” oraz opiniowanie nadesłanych tekstów³².

W toku dyskusji prawo ostatecznego akceptowania listy haseł przyznano Komisji Wydawniczej, ustalono, że teksty będą podpisywane inicjałami autorów, a co najważniejsze, po raz pierwszy zauważono na forum Komisji Wydawniczej konieczność tworzenia haseł wieloaspektowych, których części będą realizowane w różnych działach, a następnie scalane. Określono też profil czytelnika *Encyklo-*

³⁰ ArIL, sygn. KW 4, *Sprawozdanie ze Zjazdu Redaktorów Encyklopedii Katolickiej, odbytego w Lublinie na KUL w dniach 29-30 IX 1955 r.*, s. 1.

³¹ *Enciclopedia cattolica*, vol. I-XII, red. P. Paschini, Citta del Vaticano 1949-1954.

³² *Sprawozdanie ze Zjazdu*, s. 3-4.

pedii, zakładając, że „artykuły powinny być naukowe, ale zaadresowane do przeciętnego inteligenta katolickiego o średnim wykształceniu”.

Pozytywnie rozstrzygnięto, podnoszoną przez wielu dyskutantów, kwestię umieszczenia w *Encyklopedii* ilustracji i map. Wyznaczono nawet podkomisję, która miała zająć się tą sprawą. Na jej członków wybrano: prof. Bohdziewicza, prof. Gostkowskiego i ks. prof. Szulekę³³.

Referat ks. prof. W. Krześniaka pt. *Sprawy organizacyjne i problemy techniczne* dotyczył m.in. wysokości przewidywanych honorariów autorskich, które prelegent proponował ustanowić na poziomie wyznaczonym dla tekstów naukowych przez *Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 11 VI 1955 r.*, a zatem mieszczących się w przedziale od 1500 do 2250 zł. W toku dyskusji zebrani uchwalili, że honoraria będą wypłacane według najwyższych stawek państwowych³⁴. Jednocześnie ustalono, że będą wypłacane po przyjęciu artykułu przez Redaktora i Komisję Wydawniczą (nie przewidziano honorarium za hasła odrzucone). Decyzja ta miała istotnie przyspieszyć proces autorskiej kreacji haseł.

Z wystąpienia ks. Krześniaka wynika także, że już wówczas przygotowano wykaz skrótów biblijnych, dzieł i czasopism częściej cytowanych, a także ustalono zasady pisowni nazw osobowych. Zdaje się, że były to najtrwalsze zdobycze tego Zjazdu, które zostały faktycznie zrealizowane później na szpaltach *Encyklopedii*. Niewątpliwą zasługą tego Zjazdu było też zwrócenie uwagi na potrzebę podjęcia problematyki filmu, który na tym etapie postanowiono włączyć do działu „Sztuka”, oraz teatru, który na trwałe związane z działem „Literatura”. Natomiast zgłoszone przez dyskutantów postulaty publikowania ilustracji map, a także kwestia podpisywania haseł jedynie inicjałami, nie zostały wprowadzone w życie.

Z wystąpień ks. E. Dąbrowskiego na Zjeździe można wyciągnąć wniosek, że zebranie wszystkich haseł na literę A miało nastąpić do końca 1956 roku, natomiast zakończenie edycji całego dzieła przypaść w 1966 roku i uświetnić obchody Millenium Chrztu Polski.

Istotnym osiągnięciem Zjazdu było ponowne zintegrowanie środowiska związanego z tworzeniem *Encyklopedii* coraz bardziej oczekiwanej przez środowiska kościelne. Wprost proporcjonalnie do tych oczekiwań rosły także obawy władz państwowych związane z ewentualnym opublikowaniem tego dzieła, które w rysującej się coraz wyraźniej koncepcji godziło w ideologiczne podstawy państwa. Prawdopodobnie od tego momentu prace nad *Encyklopedią Katolicką* były infiltrowane przez Tajnych Współpracowników Urzędu Bezpieczeństwa. Można są-

³³ Tamże, s. 4.

³⁴ Tamże, s. 5.

dzić, że niektóre wypowiedzi i działania osób związanych z przygotowaniem *Encyklopedii*, motywowane rzekomo względami merytorycznymi, *de facto* były obliczone na opóźnianie prac³⁵.

Zjazd przyczynił się jednak do autentycznej intensyfikacji prac redakcyjnych, czego przejawem było organizowanie od listopada 1955 roku, na razie bardzo skromnej, stałej redakcji *Encyklopedii*. Wcześniej funkcjonowało jedynie Biuro Komisji Wydawniczej, i to raczej doraźnie, w ramach sekretariatu TN KUL. Nie doceniając znaczenia prac redakcyjnych w procesie przygotowania każdej encyklopedii, sądzono wciąż, że zasadniczą ich część da się zrealizować w systemie prac zleconych (zwłaszcza przepisywanie tekstów, sporządzanie wypisów pomocniczych z innych dzieł encyklopedycznych, korekty). Odtąd istotną pozycję w budżecie Komisji Wydawniczej stanowiły wynagrodzenia za wielokrotne przepisywanie tekstów na maszynie. Przyjęta metoda pracy wydłużała okres prac redakcyjnych nad każdym z tekstów. Skomplikowany system ich opiniowania generował potrzebę wykonywania bardzo wielu kopii, ich wielokrotnego poprawiania, ponownego przepisywania i czytywania w celu eliminacji błędów literowych. Efekt finalny nie był jednak na ogół zadowalający, gdyż wielu autorów ostatecznie nie godziło się na postać tekstu przedstawioną przez Komisję Wydawniczą³⁶. W 1955 roku, w związku z przewidywanym rychłym wydaniem 1. tomu, pojawiła się także potrzeba przygotowania dodatkowych egzemplarzy haseł w celu przedstawienia ich do akceptacji cenzurze kościelnej. Funkcję tego rodzaju cenzorów mieli odtąd sprawować: bp Tomasz Wilczyński, o. dr Romuald Kosteczki i ks. dr Bolesław Pylak³⁷.

Zaangażowanie w pracę nad *Encyklopedią* naukowców z różnych ośrodków, spowodowało, że członkowie Komisji Wydawniczej musieli często wyjeżdżać poza Lublin, by omawiać kwestie merytoryczne z redaktorami działów³⁸. Dodatkowym problem był kontakt z przewodniczącym Komisji, który mieszkał w War-

³⁵ Trwają jeszcze prace nad ustaleniem autentycznego zakresu i charakteru tego rodzaju działań, prowadzone przez wspólną komisję IPN i KUL.

³⁶ Zachowana w Archiwum Instytutu Leksykografii dokumentacja hasłowa *Encyklopedii Katolickiej* zajmuje około 50 mb akt, stanowiących niezwykle ciekawy materiał poglądowy na temat sporów rodzących się wokół tekstów encyklopedycznych. Wielokrotnie mają one jednak podłoże personalne a nie merytoryczne.

³⁷ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół nr 6 ze spotkania Komisji Wydawniczej w dniach: 14, 19, 20 i 25 XI 1955 r.*, s. 3.

³⁸ Ks. Krześniak 22 XI 1955 r. w Krakowie spotkał się w tym celu z redaktorami działów „Geografia i statystyka kościelna” (ks. prof. T. Długosz), „Zakony” (ks. prof. T. Glemma), „Misjologia” (ks. prof. M. Jagusz) oraz „Patrologia” (ks. dr E. Florkowski).

szawie, a postanowiono, że do niego, jako redaktora naczelnego, będzie należała ostateczna decyzja w sprawie przyjęcia tekstu do druku. W konsekwencji niektóre spotkania Komisji Wydawniczej odbywały się w Warszawie³⁹. Od końca 1955 roku członkowie Komisji zaczęli prowadzić też stałe dyżury w sekretariacie, łącząc te obowiązki z pracą dydaktyczną na Uczelni. Piętrzyła się także korespondencja naukowa, a dodatkowym problem stawała się obsługa finansowo-księgową, gdyż od początku 1956 roku zaczęto wypłacać honoraria autorskie, przy czym wypracowano oryginalny sposób rozliczania tekstów, polegający na wypłacie autorowi 80% nominalnego wynagrodzenia za hasło, a redaktorowi tego tekstu pozostałych 20%⁴⁰. Całe przedsięwzięcie coraz bardziej wykaczało poza możliwości organizacyjne TN KUL.

Nagromadzenie problemów spowodowało jednak, że coraz wyraźniej zaczęto postrzegać potrzebę zorganizowania profesjonalnego zespołu redakcyjnego. 25 XI 1955 roku na zebraniu Komisji podjęto decyzję o poszukiwaniu adiustatora wydawniczego, a funkcję reaktora technicznego postanowiono powierzyć Jerzemu Turowiczowi z Krakowa⁴¹. Zintensyfikowano też prace nad pozyskaniem stosownych ilustracji, rozważając przy tym możliwość uzyskania ich od zespołu redakcyjnego *Enciclopedia cattolica*⁴².

W styczniu 1956 roku planowano, że do końca lutego tego roku uda się zebrać wszystkie teksty do 1. tomu *Encyklopedii Katolickiej* (litera A) i przekazać do adiustacji, jednak jeszcze w kwietniu 1956 roku zauważono brak 743 haseł, na ogólną liczbę 1803 zaplanowanych w pierwszej części. Teksty te utknęły na różnych etapach opracowania, a najczęściej nie zostały zwrócone przez redaktorów działów⁴³. Problemu nie rozwiązano jeszcze w czerwcu tego roku, brakowało bowiem jeszcze 387 haseł na literę A⁴⁴. W czerwcu 1956 roku uzyskano potwierdzenie przyjęcia przez red. J. Turowicza propozycji przeprowadzenia kompleksowej adiustacji 1. tomu. Połowę tekstów przeznaczonych do tego tomu dostarczono mu we wrześniu 1956 roku⁴⁵. W tym czasie o. R. Gustaw podjął się przeprowadzenia korekty bibliograficznej całego tomu⁴⁶. Znakiem przewidywanego rychłego zakończenia prac nad 1. tomem było przystąpienie wówczas Komisji

³⁹ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół nr 7 ze spotkania Komisji Wydawniczej w dniu 11 I 1956 r.*, s. 1.

⁴⁰ *Protokół nr 6*, s. 1.

⁴¹ *Protokół nr 6*, s. 1; *Protokół nr 7*, s. 2.

⁴² *Protokół nr 7*, s. 2.

⁴³ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół nr 8 ze spotkania Komisji Wydawniczej w dniach 20 i 26 IV 1956 r.*

⁴⁴ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół nr 10 ze spotkania Komisji Wydawniczej w dniu 26 VI 1956 r.*

⁴⁵ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół nr 12 ze spotkania Komisji Wydawniczej w dnia 18 i 24 VIII 1956 r.*

⁴⁶ Tamże.

Wydawniczej do przygotowania *Wstępu do Encyklopedii*. Co bardzo istotne, zwrócono się wówczas do Rektora z wnioskiem o przygotowanie zapotrzebowania na papier do 2. tomu, co znaczy, że nie istniał wówczas problem z przyznaniem papieru na tom 1.

Według relacji ustnej ówczesnego pracownika TN KUL Józefa Szymańskiego (późniejszego profesora historii na UMCS) zarówno w 1956 roku, jak i w 1966 władze państwowe nie czyniły przeszkód przy wydaniu *Encyklopedii Katolickiej*, a jej ciągła nieobecność na rynku wydawniczym wynikała jedynie z braku gotowego materiału do opublikowania.

Najcelniejszą charakterystykę tekstów przygotowanych w latach 1949-1956 do *Encyklopedii Katolickiej* przedstawił ks. prof. Krześciak podczas wspólnego zebrania Zarządu TN KUL i Komisji Wydawniczej, które miało miejsce 21 II 1957 roku, stwierdzając:

poziom zebranych artykułów jest bardzo różny, ponieważ redaktorowie różnie pojmowali ogólną koncepcję encyklopedii, jedni pojmowali ją jako słownik, inni jako encyklopedię popularną, inni wreszcie jako naukową, dlatego różnice poziomu artykułów są zbyt wielkie; w nagromadzonym materiale są pewne luki, gdyż pewne artykuły zostały opracowane bez uwzględnienia zagadnień pokrewnych, które według Komisji Wydawniczej powinny być opracowane w danym artykule⁴⁷.

Z tą słuszną diagnozą nie powiązano jednak właściwych działań, gdyż zamiast utworzyć wyspecjalizowany zespół leksykograficzny, który mógłby usprawnić teksty pod względem merytorycznym i redakcyjnym, postanowiono przekazać je do szerokich konsultacji i recenzji. Realizacja tej decyzji *de facto* zastopowała na wiele kolejnych lat prace nad *Encyklopedią Katolicką*. Archiwalne ślady istnienia Biura *Encyklopedii Katolickiej*, w ramach TN KUL, na obecnym poziomie rozpoznania problemu, urywają się w 1959 roku i dotyczą przepisywania tekstów przeznaczonych do 2. tomu⁴⁸. Z tego czasu pochodzi zapewne niedatowany dokument zatytułowany *Sprawy do załatwienia na Zejeździe Redaktorów*, w którym po raz kolejny wyeksplikowano fundamentalną kwestię: „ile tomów należy wydać, czy 20, czy 10, czy 12?”, co sugeruje, że prace nad dziełem nadal kontynuowano bez jasno określonego planu wydawniczego⁴⁹. Ciągłe wierzono, że kolejny zjazd

⁴⁷ ArIL, sygn. KW 1, *Protokół wspólnego posiedzenia Zarządu Towarzystwa Naukowego KUL i Komisji Wydawniczej Encyklopedii Katolickiej*, s. 5.

⁴⁸ ArIL, sygn. KW 1, *Sprawozdanie z działalności biura Redakcji Encyklopedii Katolickiej za okres od 17 II do 30 VI 1959 r.*

⁴⁹ ArIL, sygn. KW 1.

może przezwyciężyć impas wydawniczy. Zamierzenia tego nie udało się już jednak zrealizować, a działalność Komisji zanikła.

Prace koncepcyjne organizowane przez Komisję Wydawniczą *Encyklopedii Katolickiej*, działającą przy TN KUL, choć bardzo owocne w tym wymiarze, nie doprowadziły do wydania choćby jednego tomu. Dopiero powołanie w strukturach KUL 27 I 1970 roku Międzywydziałowego Zakładu Leksykograficznego (w 2006 roku został on przekształcony w Instytut Leksykograficzny, a w 2009 roku w Instytut Leksykografii) pozwoliło na podjęcie bardziej zorganizowanych prac o charakterze redakcyjnym i wydawniczym⁵⁰. Nieco wcześniej, bo już od maja 1969 roku zaczęła funkcjonować Redakcja Naczelna *Encyklopedii Katolickiej*, która na regularnie odbywanych, comiesięcznych zebraniach, zajęła się kompleksowym przepracowaniem koncepcji całego dzieła⁵¹. Gremium to tworzyli o. prof. Mieczysław Krąpiec (przewodniczący), prof. Ludomir Bieńkowski, ks. prof. Wincenty Granat oraz ks. dr Romuald Łukaszyk (sekretarz naukowy).

Organizatorem właściwego zespołu redakcyjnego *Encyklopedii Katolickiej*, funkcjonującego już w ramach Międzywydziałowego Zakładu Leksykograficznego KUL, był ks. Romuald Łukaszyk. Była to jednostka organizacyjna Uczelni, a zatem została całkowicie wyłączona spod kurateli TN KUL, które pozostało jedynie formalnym wydawcą *Encyklopedii*, organizującym jej druk i dystrybucję. W ramach Redakcji *Encyklopedii Katolickiej* utworzono stałe zespoły: merytoryczno-leksykograficzny, leksykograficzno-adiustacyjny oraz korektorski. Podjęto profesjonalne szkolenia pracowników z zakresu sztuki leksykograficznej, które prowadziła m.in. Zofia Lewinówna z Warszawy. Redakcję naczelną utworzono jedynie spośród pracowników naukowych KUL, podobnie funkcję kierowników działów zaczęto powierzać głównie profesorom KUL. Te wszystkie działania pozwoliły na dopracowanie wreszcie koncepcji dzieła i stworzenie narzędzi badawczych (np. kartotek pomocniczych), pozwalających na jej praktyczne zrea-

⁵⁰ Na temat historii tych jednostek i ostatecznej koncepcji dzieła zob. R. ŁUKASZYK, *Encyklopedia Katolicka*, „Biuletyn Informacyjny KUL” 1(1972), z. 1, s. 25-29; TENŻE, *Z warsztatu pracy redakcji naukowej*, „Więź” 16(1973), z. 4, s. 139-142; A. WEISS, *Encyklopedia Katolicka jako wkład Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w syntezę kultury chrześcijańskiej*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Lublin 1992, s. 220-225; B. MIGUT, *Encyklopedia Katolicka – Opus Magnum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Leksykografia chrześcijańska na progu trzeciego tysiąclecia*, Lublin 2002, s. 67-81; E. ZIEMANN, *Międzywydziałowy Zakład Leksykograficzny*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XII, Lublin 2008, kol. 949-950; TENŻE, *Instytut Leksykograficzny*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, Lublin 2008, s. 148-151.

⁵¹ Najstarszy zachowany protokół z posiedzenia tego gremium pochodzi z 5 V 1969 r. – ArIL, sygn. RN 1.

lizowanie. Istotne znaczenie miało też ulokowanie Redakcji w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, gdzie sukcesywnie gromadzono wszelkie publikacje pomocne w pracach encyklopedycznych, a zwłaszcza niezwykle bogaty księgozbiór leksykograficzny.

Już w 1970 roku uzyskano zgodę na publikację 1. tomu *Encyklopedii Katolickiej* i wpisano ją do planu wydawniczego, jednak i tym razem nie zdołano przygotować materiału do druku, gdyż, jak się okazało, niewiele tekstów ze spuścizny pozostawionej przez Komisję Wydawniczą, istniejącą przy TN KUL, spełniało kryteria stawiane nowoczesnym potrzebom w zakresie leksykografii chrześcijańskiej. Z najstarszej grupy redaktorów działów⁵², czyli powołanych w 1948 roku, wydania 1. tomu doczekali sprawując tę funkcję jedynie: o. Gustaw, ks. Pastuszka oraz ks. Żywczyński. Dwaj ostatni byli także członkami pierwszego składu Komisji Wydawniczej, a z tego gremium poza nimi radość z ukazania się dzieła po 25 latach trudów mogli dzielić również prof. I. Czuma, bp Kałwa i ks. Halban. Co znamienne, niemal wszyscy inspiratorzy *Encyklopedii Katolickiej*, twórcy najstarszych tekstów przeznaczonych do niej sami ostatecznie stali się przedmiotem opublikowanych na jej szpaltach haseł.

Romuald Łukaszyk, rozwijając stale swój warsztat leksykograficzny i dbając o rozwój zespołu redakcyjnego, przygotował 4 tomy *Encyklopedii Katolickiej* (t. I-IV, Lublin 1973-1983). Po jego śmierci pracami nad *Encyklopedią Katolicką* kierowali ks. Stanisław Kamiński (redaktor naczelny) oraz ks. Anzelm Weiss i ks. Jerzy Misiurek jako kolejni sekretarze naukowcy. W 1989 roku doprowadzili oni do wydania V tomu. Następnie funkcję redaktora naczelnego objął ks. Jan Walakus, który wydał tom VI (Lublin 1993). Pracami nad przygotowaniem kolejnych tomów kierowali Jerzy Duchniewski OFMCap (t. VII, Lublin 1997), ks. Bogusław Migut (t. VIII-IX, Lublin 2000-2002) oraz ks. Eugeniusz Ziemann (t. X-XII, Lublin 2004-2008). W latach 2008-2014 funkcję dyrektora Instytutu Leksykografii i redaktora naczelnego *Encyklopedii Katolickiej* pełnił Edward Gigilewicz, pod którego redakcją ukazało się 8 tomów (t. XIII-XX, Lublin 2009-2014).

W dwudziestu tomach opublikowano łącznie 39 752 hasła. W kreacji autorskiej uczestniczyło 3040 osób. W prace redakcyjne zaangażowano około trzystu

⁵² W tym czasie liczba działów urosła z 27 do 43, co ilustruje wzrost zagadnień stających się przedmiotem zainteresowania *Encyklopedii Katolickiej*. Trzeba też zauważyć, że późniejsza redukcja działów, przeprowadzona od tomu 13., wynikała jedynie z gruntownej reorganizacji wszystkich struktur koleżeńskich *Encyklopedii Katolickiej* i nie była związana ze zmianą zakresu przedmiotowego tego dzieła. Wręcz przeciwnie, w obrębie różnych wewnętrznych działów redakcyjnych od tego momentu wyodrębniano nawet ponad 50 działów.

osób, przy czym liczba stałych pracowników redakcji, w różnych okresach jej istnienia, wahała się od dwudziestu do czterdziestu osób.

Wiernie realizując pierwotne założenia, w kolejnych tomach istotnie poszerzano zakres omawianych zagadnień. Szczególny nacisk położono wprawdzie na kwestie światopoglądowe i religiologiczne, ale i te zawsze były analizowane z uwzględnieniem innych dyscyplin naukowych. Opracowanie redakcyjne haseł realizowano w wyspecjalizowanych działach, gdzie redaktorów wspierali liczni konsultanci, na których powoływano najwybitniejszych specjalistów z zakresu poszczególnych dyscyplin naukowych. Na potrzeby prac redakcyjnych wyodrębniono następujące działy: „Archeologia”, „Bibliistyka”, „Filozofia”, „Filozofia przyrody”, „Geografia historyczna i statystyka kościelna”, „Geografia historyczna i historia Polski”, „Dzieje zakonów”, „Hagiografia”, „Historia Kościoła”, „Historia teologii”, „Katolicka nauka społeczna”, „Literatura”, „Mariologia”, „Misjologia”, „Muzyka religijna”, „Patrystyka i patrologia”, „Pedagogika”, „Prawo świeckie i kościelne”, „Psychologia”, „Religioznawstwo i etnologia religii”, „Sociologia”, „Sztuka religijna”, „Teologia dogmatyczna”, „Teologia ekumeniczna”, „Teologia fundamentalna”, „Teologia interkonfesyjna”, „Teologia moralna” oraz „Teologia pastoralna”.

W obrębie haseł teologicznych, realizując zalecenia Soboru Watykańskiego II, *Encyklopedia Katolicka* nabrała charakteru interkonfesyjnego, co w praktykowanej na jej szpaltach metodologii przejawia się w omawianiu tego rodzaju haseł z punktu widzenia różnych denominacji chrześcijańskich. Szeroko ujmowana jest także problematyka dotycząca religii pozachrześcijańskich, zwłaszcza islamu, hinduizmu, judaizmu i religii tradycyjnych. Za działanie na rzecz tolerancji i rozwijania dialogu międzyreligijnego Redakcja *Encyklopedii Katolickiej* została w 2014 roku uhonorowana medalem „Zasłużony dla Tolerancji”, przyznawanym przez Fundację Ekumeniczną „Tolerancja”.

Teksty publikowane w *Encyklopedii Katolickiej* są często wynikiem monograficznych studiów prowadzonych przez najwybitniejszych specjalistów z poszczególnych dziedzin, nierzadko streszczając zasadnicze tezy doktoratów i habilitacji. Wielu naukowców podejmowało często bardzo mozolne i szczegółowe badania, których wyniki w zsyntetyzowanej formie zostały opublikowane na łamach tego wydawnictwa. Dlatego zawsze odgrywało ono bardzo istotną rolę w procesie rozwijania badań naukowych i ich upowszechniania. Działania te zostały docenione przez MNiSW, które udzieliło *Encyklopedii Katolickiej* (od tomu 16.) wsparcia finansowego w ramach 1. edycji Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

Specyfiką *Encyklopedii Katolickiej* są wieloaspektowe teksty dotyczące prawd wiary i pojęć z zakresu nauk teologicznych, jednak nie zaniedbuje ona kwestii

także z zakresu nauk humanistycznych, filozoficznych i społecznych. W toku swojego rozwoju koncepcyjnego, trwającego prawie siedemdziesiąt lat, zawsze żywo reagowała na problemy współczesnego świata, wypracowując własne stanowiska merytoryczne i metodologiczne.

Wszystkie publikowane na łamach *Encyklopedii Katolickiej* teksty odznaczają się oryginalnością. Cecha ta istotnie odróżnia to wydawnictwo od wielu innych leksykonów obecnych na polskim rynku wydawniczym, korzystających obficie z tłumaczeń obcojęzycznych czy przedruków z innych polskich leksykonów i encyklopedii. W dobie cywilizacji „kopiuj – wklej”, upowszechniającej się także na gruncie twórczości naukowej, trzeba zauważyć, że o wartości poznawczej i unikalności tekstów publikowanych na łamach *Encyklopedii Katolickiej* świadczy także to, że takich haseł, jak w tym dziele, nie znajdzie się w Internecie. Sytuacja ta ulegnie zmianie dopiero wówczas, gdy cała *Encyklopedia Katolicka* stanie się dostępna *on-line*. Prace techniczne zmierzające w tym kierunku zostały już ukończone, a zatem perspektywa ta staje się całkiem realna i bardzo bliska.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Instytutu Leksykografii KUL, Komisja Wydawnicza, sygn. KW 1-15.
Łukaszyk R., *Encyklopedia Katolicka*, „Biuletyn Informacyjny KUL” 1(1972), z. 1, s. 25-29.
Łukaszyk R., *Z warsztatu pracy redakcji naukowej*, „Więź” 16(1973), z. 4, s. 139-142.
Migut B., *Encyklopedia Katolicka – Opus Magnum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Leksykografia chrześcijańska na progu trzeciego tysiąclecia*, Lublin 2002, s. 67-81.
Misiurek J., *Międzywydziałowy Zakład Leksykograficzny*, w: *Księga pamiątkowa w 75-lecie KUL*, Lublin 1994, s. 624-630.
Weiss A., *Encyklopedia Katolicka jako wkład Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w syntezę kultury chrześcijańskiej*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Lublin 1992, s. 220-225.
Ziemann E., *Instytut Leksykograficzny*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, Lublin 2008, s. 148-151.
Ziemann E., *Międzywydziałowy Zakład Leksykograficzny*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XII, Lublin 2008, kol. 949-950.

INSPIRERS AND CREATORS OF *THE CATHOLIC ENCYCLOPEDIA*

Abstract. The plans for publishing *The Catholic Encyclopedia*, presenting contemporary religious and social matters, were formed in ecclesiastic community nearly from the beginning of Church's functioning in the new political reality imposed on Poland after the World War II. The direct impulse for the establishment of the Publishing Committee of the Catholic Encyclopedia (within the Catholic University of Lublin's Scientific Society) was the resolution issued by the Polish Episcopal Conference to the Catholic University of Lublin (KUL) on 15 April 1948. The resolution commis-

sioned the preparation and publication of a new Catholic encyclopedia. The then Lublin bishop and later primate of Poland cardinal Stefan Wyszyński participated actively in the project. General tenets of the project were discussed during editorial sessions on 20 February 1949 in Warsaw and on 29-30 September 1955 in Lublin, as well as during numerous sessions of the Publishing Committee, headed by: prof. Antoni Słomkowski, prof. Józef Pastuszka, and prof. Eugeniusz Dąbrowski. Despite the involvement of many prominent experts from all over Poland, mainly as section editors, the Committee failed to published even a single volume, and the project remained in the sphere of plans. Two events helped to vivify the project. In 1969 the Chief Editorial Board was established with prof. Mieczysław Krąpiec (president), prof. Ludomir Bieńkowski, prof. Wincenty Granat, and dr Romuald Łukaszyk (secretary). On 27 January 1970 Interdepartamental Section of Lexicography was created (from 2009 the Institute of Lexicography) as a research center within KUL. The efforts resulted in the publication of the first volume in 1973. Despite numerous personnel changes, the practices devised by the team were diligently followed until the completion of the entire project with the 20th volume in 2014.

Key words: *The Catholic Encyclopedia*; Międzywydziałowy Zakład Leksykograficzny KUL; KUL Interdepartamental Section of Lexicography; Catholic University of Lublin's Scientific Society; lexicography; encyclopedists; prof. Antoni Słomkowski; prof. Józef Pastuszka; prof. Eugeniusz Dąbrowski; doc. Romuald Łukaszyk.

Translated by Hubert Kowalewski